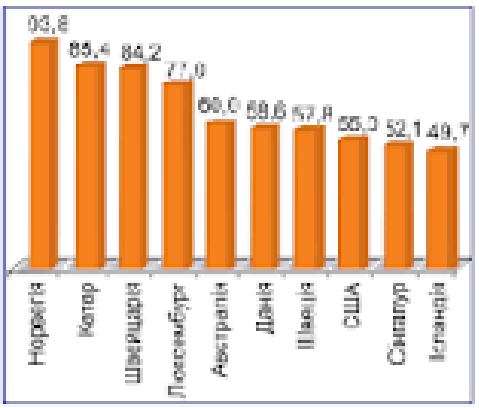
Розділ 1. Національна економіка та світове господарство

Урок 2-4 ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

ШЛЯХИ І ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.

Економічний розвиток країни — це постійний перехід її національної економіки від одних етапів до інших, що супроводжується значними зрушеннями в господарській сфері суспільства. Ці зміни стосуються, насамперед, видів економічної діяльності та її організації. За економічного розвитку на новому етапі не лише збільшується виробництво тієї продукції, яку вже виготовляли раніше, а й відбувається виробництво нових товарів і послуг з використанням нових технологій (порівняно з попереднім періодом). Економіка може розвиватися екстенсивним або інтенсивним шляхом. Екстенсивний шлях передбачає збільшення обсягів виробництва завдяки кількісному приросту виробничої бази, а не якісному її переоснащенню. Наприклад, для збільшення випуску продукції удвічі у стільки ж разів збільшують кількість машин, верстатів, устаткування, робочої сили, сировини, удвічі зростають посівні площі сільськогосподарських культур, поголів'я худоби тощо. Такий шлях якийсь час дає позитивні результати, але внаслідок обмеженості ресурсів він стає безперспективним як для окремих країн, так і людства загалом. Тому екстенсивний шлях розвитку поєднують з інтенсивним, що базується на впровадженні новітніх досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, застосуванні нових технологій і матеріалів, підвищенні рівня освіти й кваліфікації працівників, поліпшенні організації виробництва тощо. Інтенсивний шлях розвитку приводить до зниження енерго-, матеріало- і трудомісткості виробництва при одночасному зростанні його обсягів і покращенні якості продукції. Обсяги виробництва зростають завдяки підвищенню продуктивності праці (тобто збільшенню кількості продукції, виробленої за одиницю часу). Саме інтенсифікація виробництва сприяла швидкому

Мал. 7. Десять держав світу з найбільшим показником ВНД на одну особу, тис. дол. США (за даними Світового банку, 2015 р.)

розвитку економіки США, країн Західної Європи і Східної Азії, Японії впродовж XX ст. Нині цей шлях стає визначальним для розвитку багатьох країн, зокрема й України. Економічний розвиток характеризують різні показники, серед яких:

• обсяги виробництва ВВП чи ВНД на одну особу;

• структура економіки — частка різних видів економічної діяльності (секторів) у виробництві ВВП і насамперед частка прогресивних видів (тих, що базуються на використанні нових технологій);

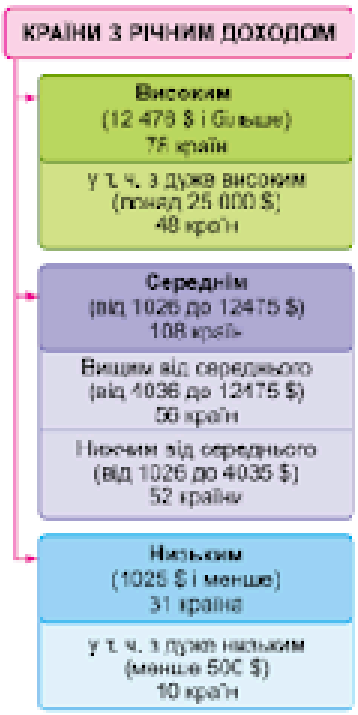
• рівень зайнятості населення, кількість і якість робочої сили;

• використання природних ресурсів — обсяги залучення до господарської діяльності земельних, енергетичних ресурсів, корисних копалин та ін.;

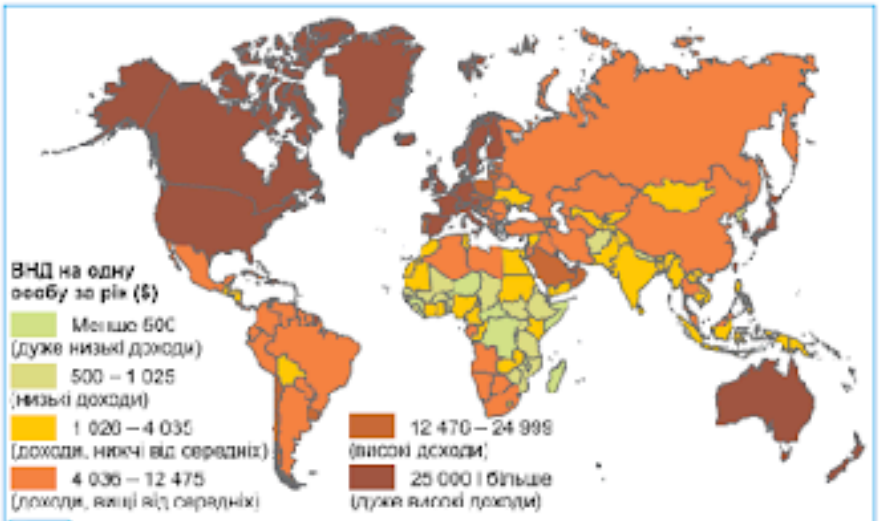
• рівень енерго- та матеріаломісткості виробництва;

• рівень організації та ефективності виробництва, що виявляється у величині продуктивності праці, якості продукції тощо.

СЕРЕДНІ ПОКАЗНИКИ ВВП І ВНД НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ. Загальні обсяги валового внутрішнього продукту, як і валового національного доходу, самі по собі не є показниками добробуту в країні, ефективності чи рівня розвитку її економіки. Для порівняння країн за рівнем їх економічного розвитку використовують середні значення цих показників на душу населення. Міжнародний валютний фонд у розрахунках бере за основу значення ВВП, а Світовий банк — ВНД на одну особу за рік (мал. 7). Зрозуміло, що близькі за валовими показниками країни можуть мати дуже різний рівень економічного розвитку. Наприклад, Індія, маючи обсяги ВВП і ВНД, близькі до Італії (і навіть трохи більші), поступається останній за їх середніми рівнями на душу майже у 20 разів, тому що кількість населення в Індії суттєво більша, ніж у цій європейській країні. Розрізняють групи країн з низьким, середнім і високим рівнями економічного розвитку, які мають ще внутрішній поділ (мал. 8). На мал. 7 подано першу десятку найбільш заможних країн світу. Високий рівень доходів населення у 2015 р. мали близько 80 країн, майже у 50-ти з них доходи були дуже високими (більш як 25 тис. дол.). Таких найбагатших країн найбільше в Європі (майже всі країни її західної частини), менше — в Америці (США, Канада, деякі острівні країни Карибського моря), Азії (Японія, Гонконг,

Мал. 8. Класифікація країн за рівнем економічного розвитку (ВНД на одну особу), дол. США (за даними Світового банку, 2015 р.)

Мал. 9. ВНД на одну особу, дол. США (за даними Світового банку, 2015 р.)

Сінгапур, Республіка Корея, Ізраїль, нафто- та газовидобувні країни — Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Кувейт). До них належать також Австралія і Нова Зеландія. Натомість три десятки країн мали низький рівень доходів, три з них — представники Азії (Афганістан, Непал, Корейська Народно-Демократична Республіка), одна — Америки (Гаїті), решта — Африки. Африканські країни «закривають» список найбідніших держав світу: Нігер, Ліберія, Малаві, Центральноафриканська Республіка (з доходами 400–300 дол. США на особу), Бурунді (260 дол.). В Україні середній показник ВНД у 2015 р. становив 2620 дол. США, за ним

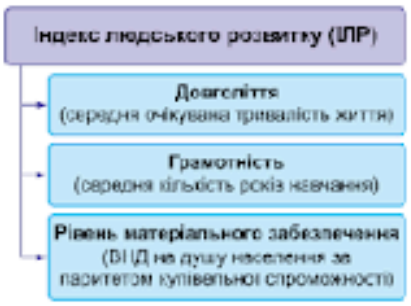
наша країна посідала 156-те місце у світі і разом з Молдовою розділяла два останні місця в Європі.

ьно-економічного розвитку найчастіше використовують показник індексу людського розвитку (ІЛР), який щорічно розраховують в ООН. Людський розвиток у найбільш загальному розумінні полягає в можливостях людини, по-перше, прожити довге життя, по-друге, долучитися до культурних надбань людства, по-третє, отримати необхідні засоби для існування. Зведений ІЛР для кожної країни обчислюють за такими показниками:

1) середня очікувана тривалість життя людей (оцінює довголіття);

2) середня кількість років, витрачених на навчання (характеризує грамотність населення);

3) середній дохід на душу населення за паритетом купівельної спроможності (відображає рівень матеріального забезпечення людей) (мал. 11).

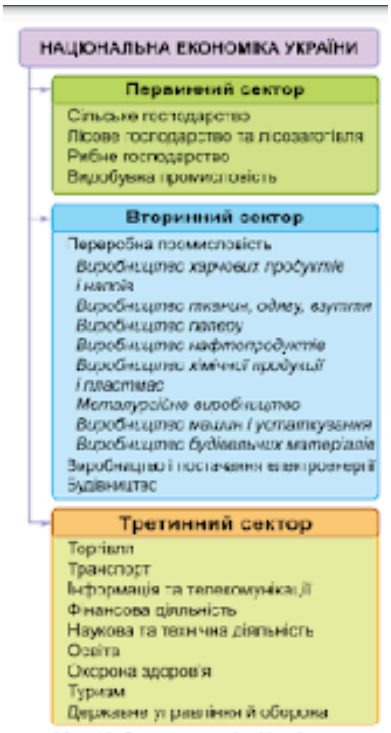

Мал. 11. Складники показника індексу людського розвитку

Залежно від значення ІЛР, розрізняють чотири групи держав світу: з дуже високим (49 країн), високим (56), середнім (38) і низьким (45 країн) людським розвитком (за даними на 2015 р.). Найвищі показники ІЛР мали Норвегія, Австралія, Швейцарія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Ірландія, США, Канада, Нова Зеландія, найнижчі — Чад, Еритрея, Центральноафриканська Республіка, Нігер (додаток 2). Становище України за ІЛР останніми роками погіршилося: у 2010 р. вона перебувала на 69-му місці у світі, у 2015 р. — на 81-му, входячи до групи держав з високим людським розвитком. Щодо окремих складників ІЛР, то найкращий стан з рівнем освіти (Україна входить до перших трьох десятків країн), помітно гірший — з тривалістю життя, а найгірший — рівнем доходів.

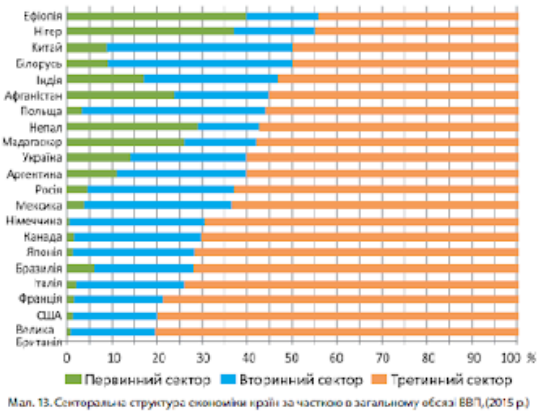
СЕКТОРАЛЬНА СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ.

Національну економіку характеризує її структура — внутрішня будова, що відображає склад видів діяльності та їхнє співвідношення між собою (у відсотках). Усю розмаїтість видів економічної діяльності об’єднують у більші чи менші групи, що охоплюють господарські одиниці, які виробляють якісно однорідну продукцію або задовольняють однорідні потреби суспільства. Наприклад, до найбільших груп належить переробна промисловість, у якій розрізняють машинобудування, а в ньому — виробництво автомобілів і транспортних засобів, що включає виробництво легкових автомобілів. Останнє ж складається з

Мал. 12. Склад економіки України за основними секторами і видами діяльності

багатьох підприємств, що виробляють деталі, складають вузли, агрегати, готові автомобілі. Розрізняють види економічної діяльності, які належать або до матеріального виробництва — виробляють матеріальні блага (сільське, лісове і рибне господарство, видобувна та переробна промисловість, електро-, водо- та газопостачання, будівництво), або до сфери послуг невиробничого й виробничого характеру. Одні з них обслуговують безпосередньо населення (охорона здоров'я, культура, освіта, побутовий сервіс), інші — населення і виробництво (торгівля, транспорт, зв'язок, фінансова і страхова діяльність), ще інші забезпечують функціонування суспільства загалом (наука, державне управління, оборона). На найвищому рівні всі види економічної діяльності групують у три сектори економіки (мал. 12). До первинного сектору зараховують сільське, лісове, рибне господарство та видобувну промисловість, тобто ті види економічної діяльності, завдяки яким людина отримує «первинну» (створену природою) продукцію. Вторинний сектор охоплює переробну промисловість, електро-, газо- і водопостачання та будівництво — види діяльності, що переробляють первинну продукцію та доводять її до споживача у вигляді кінцевих матеріальних благ. Третинним сектором називають усі види діяльності, що надають послуги. Обчисливши секторальну структуру національної економіки (частку кожного із секторів у загальному обсязі ВВП країни), можна визначити стадію її суспільного розвитку.

Мал. 13. Секторальна структура економіки країн за часткою в загальному обсязі ВВП, (2015 р.)

Отже, за секторальною структурою економіки розрізняють країни різних стадій розвитку: • доіндустріальної (мають велику частку первинного сектору у ВВП — понад 25%, що переважає частку вторинного сектору); • індустріальної (мають велику частку вторинного сектору — 25 – 50% і помірну первинного — 3 – 20%); • постіндустріальної (мають дуже велику частку третинного сектору у ВВП — понад 70% і надзвичайно низьку первинного сектору — 1 – 2%). Розглянувши секторальну структуру ВВП країн (мал. 13), можна дійти висновку, що на теперішньому етапі розвитку світової економіки типовими представниками доіндустріальних держав є низка країн Африки та Азії, індустріальних — Росія, країни Центральної і Східної Європи, Східної і Південної Азії, Латинської Америки, постіндустріальними — країни Західної Європи, Північної Америки, Японія. Україна тривалий час мала і досі має показники держави, що перебуває на індустріальній стадії розвитку. У радянський період і перше десятиліття незалежності сектори матеріального виробництва (первинний і вторинний) суттєво переважали сектор послуг (третинний). І лише на початку XXI ст. їх частки зрівнялися, а тепер уже явно переважає третинний сектор (мал. 14). Водночас відсоток третинного сектору залишається нижчим, ніж у провідних постіндустріальних країнах світу.

Мал. 14. Секторальна структура національної економіки України (2015 р.)

Запитання і завдання

1. У чому полягає суть економічного розвитку людства?

2. Чому екстенсивний шлях розвитку економіки вичерпує себе?

3. Які показники найкраще відображають рівень економічного розвитку країн?

4. За якими показниками обчислюють індекс людського розвитку?

5. Як групують види господарської діяльності за секторами економіки?

6. Як групують країни за секторальною структурою економіки?